

Романюк І. М., кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник начальника гуманітарного інституту НУОУ (м. Київ)
Богайчук В. Ж., кандидат політичних наук, доцент,
начальник НДЛ кафедри педагогіки та психології
гуманітарного інституту НУОУ (м. Київ)

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ - ОДИН ІЗ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ПОШУКОВОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ)

У рамках реформи вищої військової освіти висвітлюється організація проблемного навчання щодо підвищення якості вивчення спеціальних дисциплін курсантами (слухачами). Розглядаються способи і прийоми створення проблемних ситуацій, а також процес засвоєння знань проблемним шляхом.

Ключові слова: проблемне навчання, проблемна активність, способи та прийоми створення проблемних ситуацій, засвоєння знань проблемним шляхом.

В рамках реформи вищого військового образования освещается организация проблемной учебы относительно повышения качества изучения специальных дисциплин курсантами (слушателями). Рассматриваются способы и приемы создания проблемных ситуаций, а также процесс усвоения знаний, проблемным путем.

Ключевые слова: проблемная учеба, проблемная активность, способы и приемы создания проблемных ситуаций, усвоения знаний, проблемным путем.

Within the framework of reform of higher military education organization of problem studies lights up in relation to upgrading study of the special disciplines students (by listeners). Methods and receptions of creation of problem situations, and also process of mastering of knowledges, are examined, by a problem a way.

Keywords: problem studies, problem activity, methods and receptions of creation of problem situations, mastering of knowledges, by a problem a way.

Сьогодні навчання розглядається як багаторольовий процес. «Акцент на цьому виключно важливий для подолання побутової авторитарної парадигми навчання, де панує монофункціональний підхід до курсанта (слухача), який розглядається і оцінюється лише з боку навчальних досягнень», - стверджує О.Я.Савченко.

Організація проблемного навчання сприяє більш активному і продуктивному засвоєнню курсанта (слухача)ми найважливіших знань про предмети, взаємозв'язки і закономірності.

Проблемна активність - це одна із центральних проблем педагогіки. Вона була стержнем багатьох педагогічних теорій минулого (Я.А.Коменського, Й.Г. Песталоцці, Ф.Дістерверга, К.Д.Ушинського). І це не випадково, оскільки сам процес людського пізнання носить активний, творчий характер, а здібності людські, в тому числі і пізнавальні, розвиваються лише в активній самостійній діяльності. В проблемному навчанні вищої воєнної школи (І.В.Біжан, В.О.Талалаєв, А.І.Кривошелік, Е.Я.Лусс [8,9,10,11]) створюються найбільш сприятливі умови для формування таких якостей особистості, як пізнавальний інтерес, творча активність і самостійність.

Центр тяжіння в проблемному навчанні переноситься на активність самого курсанта

(слухача), викладач спирається на розвиток його мислительних процесів, а не тільки на пам'ять і заучування матеріалу. Навчання не можна розглядати як спільну діяльність вчителя і курсантів, слухачів при передачі і засвоєнні знань, умінь і навичок. Діяльність викладача зараз не зводиться до передачі знань в готовому вигляді, а полягає в організації активного пізнання курсантів, слухачів, в керуванні їх пізнавальною діяльністю, а навчання в цілому як організація пізнання курсантів, слухачів.

Питання проблемного навчання досліджувало ряд вчених, які остаточно єдиної думки у його розв'язанні не досягли. По різному трактується розуміння особливостей функціонування проблемності, а також сам безпосередній вплив проблемної ситуації на пізнавальну активність та психологічний стан особистості. Зокрема, М.М.Скаткін, а також І.Я.Лернер розглядають проблемне навчання як один із методів навчальної діяльності, який ґрунтується на самостійній пізнавальній діяльності курсантів, слухачів, а в свою чергу Махмутов М.І. обґрунтовує особливості проблемного навчання як цілої методичної системи, яка об'єднує різноманітні методи навчання [4, 30].

Теоретичні розробки питання проблемного навчання досить різнобічні. Саме поняття "проблемне навчання" вчені

відносять до різних категорій, включаючи в нього різний зміст. Одні вчені вважають, що воно (проблемне навчання) є принципом дидактики (Кудрявцев) [2, 12], другі вчені вважають його методом навчання (Оконь В., Брушлинський А.Н.) [6, 205], треті - типом навчального процесу (Алексюк П.В., Махмутов М.І.) [5, 34], четверті - психолого-педагогічною системою в організації навчально-пізнавального процесу [3, 17].

Проте всі твердження науковців єдині в тому, що ядром проблемного навчання є проблемні ситуації. А все це дає змогу так визначити проблемне навчання: це така організація процесу навчання, основу якої складають проблемні ситуації, визначення проблем і їх вирішення курсанта (слухача)ми.

Вважаємо, що всі ці теорії, всі ці підходи до визначення місця проблемного навчання в теорії і практиці освіти не позбавлені змісту, проте їх потрібно розглядати не самих по собі, а лише в сукупності, тобто у взаємозв'язку всіх цих сфер діяльності, у їх гармонійній взаємозалежності. Тут перш за все потрібно чітко розрізнити теоретичний і практичний аспекти. В науці проблемне навчання розглядається лише як теорія, а у практиці школи виділяється як система психолого-педагогічних засобів організації ефективного навчального пізнання та формування творчості особистості, що розвивається. Основна відмінність у проблемності навчання полягає у змісті й характері організації викладачем пізнавальної діяльності курсантів, слухачів, яка в свою чергу, передбачає особливу взаємодію навчальних проблем, проблемних завдань і запитань. Крім того, як серцевину проблемного навчання можна виділити цілісний процес спільної продуктивної взаємодії педагога і студентів, який охоплює й виявлення проблеми, й відкриття знань студентом під час її розв'язання, і застосування відшуканих способів дії до виконання нових навчальних завдань. А все це буде залежати від особливостей курсантів, слухачів, власної педагогічної діяльності педагога.

Навчання, як відомо, є особливою формою пізнання об'єктивної дійсності, яка передбачає прискорене оволодіння людиною суспільно-історичним досвідом, що нагромаджений попередніми поколіннями.

Досягнення цієї основної мети сьогодні здебільшого реалізується за допомогою пізнавальної взаємодії вчителя і курсанта (слухача), результатом якої є інтенсивне формування знань студентами та стрімкий розвиток його індивідуальних сил і здібностей. Якість навчального процесу залежить від того, як розгортається пізнавальна активність курсанта (слухача) й які пізнавальні процеси більше представлені в навчанні - наочність, чи учіння, тобто виявлення проблеми, що є основою оволодіння знаннями курсанта (слухача), процес свідомого заучування матеріалу, чи розумове осмислення його фактів [1, 44].

Проблемне навчання розглядається як технологія розвиваючої освіти, спрямована на активне одержання курсанта (слухача)ми знань, формування прийомів дослідницької пізнавальної діяльності, залучення до наукового пошуку, творчості. Проблемне навчання засноване на конструюванні творчих навчальних завдань, що стимулюють навчальний процес і підвищують загальну активність курсантів, слухачів. Воно формує пізнавальну спрямованість особистості, сприяє виробленню психологічної установки на подолання пізнавальних труднощів.

Проблемне навчання - це інтегроване поняття, що поєднує принципи розвивального навчання, принципи й методи диференційованого підходу, інноваційність.

Основне дидактичне призначення проблемного навчання - в педагогічному керуванні активною пошуковою діяльністю курсантів, слухачів. Проблемне навчання виражається в системі проблемних ситуацій, задач, завдань, які необхідно вирішити курсанта (слухача)м.

Проблемна ситуація - психологічний стан, що виникає в результаті мислительної взаємодії суб'єкта (курсанта (слухача)) з об'єктом (навчальним матеріалом) і викликає пізнавальну потребу розкрити суть процесу або явища, що вивчається.

Проблемна ситуація характеризується уявною несумісністю двох чи більше інформацій.

Залежно від властивості невідомих, які потрібно розкрити в проблемній ситуації, вони бувають: основними і допоміжними.

За способом подачі інформації проблемні ситуації бувають:

- текстовими (виникають під час осмислення курсанта (слухача)ми інформації, що міститься у тексті або графічному матеріалі (у схемах, кресленнях);

- безтекстовими (створюються усно, через матеріалізовану ситуацію - демонстрацію за допомогою пристрою чи природного явища);

За часом вирішення:

- короточасними (використовуються для оперативної активізації діяльності курсантів, слухачів);

- тривалими (розв'язуються не на одному занятті, а на двох-трьох).

Різноманітність типів проблемних ситуацій свідчить про важливість використання в навчальному процесі, зумовлює різні способи їх створення.

Створення проблемної ситуації - найвідповідальніший етап у проблемному навчанні.

Проблемне навчання - система регулятивних принципів діяльності, цілеспрямованості та проблемності, правил взаємодії педагога та курсантів, слухачів, вибір способів та прийомів створення проблемних ситуацій і вирішення навчальних проблем.

Проблемне навчання полягає в пошуковій діяльності курсантів, слухачів, яка починається з постановки питань (створення проблемної ситуації), продовжуючись у розв'язанні проблемних завдань, у проблемному викладі знань учителем, у різноманітній самостійній роботі курсантів, слухачів. Такий вид навчання передбачає належний рівень підготовленості, зацікавленості курсанта (слухача) в пошуку невідомого результату.

Якість підготовки курсантів, слухачів залежить не тільки від глибини засвоєння теоретичних знань, практичних умінь та навичок, але й від розвитку їх творчих здібностей. Реалізації цього завдання сприяє впровадження в навчальний процес активних методів навчання, одним з яких є проблемно-розвиваюче навчання.

Проблемно-розвиваюче навчання - система регулятивних принципів діяльності, цілеспрямованості та проблемності, правил взаємодії викладача та курсантів, слухачів, вибір і вирішення способів та прийомів створення проблемних ситуацій і вирішування навчальних проблем.

Полягає в пошуковій діяльності курсантів, слухачів, яка починається з постановки питань (створення проблемної ситуації), продовжуючись у розв'язанні проблемних завдань, у проблемному викладі знань педагогом, у різноманітній самостійній роботі курсантів, слухачів. Передбачає належний рівень підготовленості, зацікавленості курсанта (слухача) до пошуку невідомого результату.

Система методів проблемно-розвиваючого навчання ґрунтується на принципах:

- цілеспрямованості (відображають передбачувані, плановані результати свідомо організованої діяльності);

- бінарності (складається з діяльності викладача й курсантів, слухачів);

- проблемності (визначають рівень складності матеріалу і труднощі в його засвоєнні).

Систему методів проблемно-розвиваючого навчання складають:

1. Показовий метод викладання. Це спосіб взаємодії викладача й курсантів, слухачів на основі створення інформаційно-пізнавальної суперечності між раніше засвоєними знаннями та новими фактами, законами, правилами і положеннями з метою пояснення студентам суті нових понять і формування уявлення про логіку вирішення наукової проблеми.

Викладач пояснює навчальний матеріал, формулює проблему, що виникла в історії науки, способи її вирішення вченими.

Курсанти залучаються до активної репродуктивної діяльності, спостерігають, слухають, осмислюють логіку наукового дослідження, беруть участь у доведенні гіпотези, перевіряють правильності вирішення навчальної проблеми. При цьому педагог формує низький (виконавчо-інструктивний) рівень проблемності, властивий діяльності за інструкцією (як діяти в конкретній ситуації), розкриває логіку вирішення навчальної проблеми.

Цей метод використовують за невідповідності між раніше засвоєними курсанта (слухача)ми знаннями і необхідними їм для вирішення навчальної проблеми.

2. Діалогічний метод. Виявляє себе у взаємодії викладача й курсантів, слухачів на основі створення інформаційно-пізнавальної суперечності між раніше засвоєними

знаннями та новими практичними умовами їх використання з метою спонукання студентів до участі в постановці, вирішенні проблем, засвоєнні нових понять та способів дії.

Виклад навчального матеріалу відбувається у формі бесіди-повідомлення. Вказуючи на суперечності між фактами, явищами, викладач створює проблемні ситуації, спонукаючи курсантів, слухачів до участі в постановці проблеми, висуненні припущень, доведенні гіпотези. Це сприяє формуванню в курсантів, слухачів умінь і навичок мовленнєвого спілкування та самостійної пізнавальної, пошукової діяльності.

Сутність діалогічного методу навчання полягає у створенні другого типу проблемної ситуації (рідше - першого типу) - суперечності між раніше засвоєними знаннями та новими практичними умовами їх використання.

Цей метод є «перехідним» від методів викладання навчального матеріалу до методів організації самостійної пізнавальної діяльності курсантів, слухачів. При його застосуванні формують середній (виконавчо-дослідницький) рівень проблемності, характерний для діяльності з використанням дослідницьких і виконавчих процедур, необхідних для практичних робіт.

Використовують цей метод за незначної невідповідності між раніше засвоєними курсанта (слухача)ми знаннями, вміннями і необхідними для вирішення навчальної проблеми.

3. Евристичний метод. Полягає у взаємодії викладача й курсантів, слухачів на основі створення інформаційно-пізнавальної суперечності між теоретично можливим способом вирішення проблеми і неможливістю застосувати його практично, з метою організації самостійної роботи курсантів, слухачів щодо засвоєння частини програми за допомогою проблемно-пізнавальних завдань.

Викладач, визначивши обсяг, рівень складності навчального матеріалу, викладає його матеріал у формі евристичної бесіди, дискусії чи дидактичної гри, поєднуючи часткове пояснення нового матеріалу з постановкою проблемних питань, пізнавальних завдань чи експерименту. Це спонукає курсантів, слухачів до самостійної пошукової діяльності, оволодіння

прийомами активного мовленнєвого спілкування, постановки й вирішення навчальних проблем.

Важливо при цьому пояснити матеріал, який студенти не можуть засвоїти самостійно, формуючи високий (дослідницько-логічний) рівень проблемності, властивий діяльності в новій ситуації, коли алгоритм дії невідомий. У такій діяльності мають переважати логічні процедури аналізу, порівняння, узагальнення.

Сутність евристичного методу навчання полягає у створенні третього типу проблемних ситуацій (рідше - другого) - суперечності між теоретично можливим способом вирішення проблеми і практичною його нездійсненністю. Його використовують у випадку значного обсягу в курсантів, слухачів опорних знань та умінь, необхідних для вирішення навчальної проблеми.

4. Дослідницький метод. Реалізується через взаємодію викладача й курсантів, слухачів на основі створення інформаційно-пізнавальної суперечності між теоретично можливим способом вирішення проблеми і неможливістю застосувати його практично з метою самостійного засвоєння курсанта (слухача)ми нових понять, способів інтелектуальних і практичних дій.

Викладач разом з курсанта (слухача)ми створює проблемну ситуацію, спонукає їх до самостійної практичної роботи зі збирання та систематизації фактів (фактичний матеріал студенти добирають з книг або експерименту), пошукової діяльності (аналізу фактів, постановку проблеми і її вирішення), організовує творчу, самостійну роботу, дає проблемні завдання із зазначенням мети роботи (проблемні ситуації виникають під час виконання навчальних завдань, що мають не тільки теоретичне, але й практичне значення). При цьому формується високий (дослідницько-евристичний) рівень проблемності, властивий для діяльності в новій ситуації, алгоритм якої невідомий (у діяльності переважають евристичні процедури, пов'язані з висуненням гіпотез, пошуком та використанням аналогії у розміркуваннях).

Використовують цей метод за значної відповідності між раніше засвоєними знаннями та вміннями і тими, які необхідні курсанта (слухача)м для вирішення навчальної проблеми.

5. Програмований метод. Стрижнем його є взаємодія викладача й курсантів, слухачів на основі створення інформаційно-пізнавальної суперечності між практично досягнутим результатом і нестачею в курсантів, слухачів знань для його теоретичного обґрунтування шляхом поетапного поділу навчального матеріалу на питання, задачі й завдання та організації самостійного вивчення нового (або повторення раніше вивченого) матеріалу частинами.

Викладач створює проблемну ситуацію на основі постановки запитань і проблемних завдань. Шляхом поетапного роздріблення навчального матеріалу з постановкою до кожної його частини питань і завдань він спонукає курсантів, слухачів до самостійної теоретичної роботи з визначення алгоритму пошуку вирішення проблеми, активної участі у створенні проблемної ситуації, висунення припущень, доведення гіпотези і перевірки правильності її вирішення.

Сутність цього методу полягає у створенні четвертого типу проблемних ситуацій (рідше - третього) - суперечності між практично досягнутим результатом і нестачею в курсантів, слухачів знань для його теоретичного обґрунтування. Використовують його за значної відповідності між раніше засвоєними знаннями та вміннями курсантів, слухачів і тими, які необхідні їм для вирішення проблеми.

Вибір методу навчання залежить від дидактичної мети, особливостей змісту навчального матеріалу, пізнавальних можливостей курсантів, слухачів і методичної підготовки викладача.

Поняття «**проблемність**» і «**рівень проблемності**» навчальних завдань є суб'єктивними параметрами труднощі у засвоєнні матеріалу.

Проблемність пов'язана з результатом мисленої взаємодії суб'єкта (курсанта (слухача)) з об'єктом (навчальним матеріалом) пізнання. Проблема ситуація характеризує специфічний стан інтелектуального суб'єкта, якому недостатньо знань та вмінь для вирішення проблеми. **Рівень проблемності** виражає ступінь невідповідності між наявними знаннями, вміннями, розумовими здібностями курсанта (слухача) і

необхідними для вирішення навчальної проблеми.

Отже, рівень труднощі проблемного завдання визначається відношенням рівня його складності до рівня проблемності. Він виникає, коли навчальний матеріал, викладений педагогом за допомогою методу проблемно-розвиваючого навчання, не відповідає підготовці курсанта (слухача). Тому необхідно стежити, щоб завдання перебувало в «діапазоні проблемності» курсанта (слухача), тоді він зможе у процесі напруженої розумової діяльності вирішити проблемне завдання і засвоїти нові знання.

Достатній обсяг знань і вмінь, підготовленість курсантів, слухачів до проблемно-пошукової діяльності й самостійної роботи дає змогу використати евристичний метод, орієнтований на високий рівень труднощі проблемного завдання. Він потребує осмислення навчального матеріалу, активності при аналізі проблемної ситуації, висуненні припущень, самостійного доведення гіпотези та перевірки правильності вирішення проблеми.

Вибір відповідного методу проблемного навчання залежить і від рівня методичної підготовки викладача. Невміння його правильно співвідносити мету навчання зі змістом навчального матеріалу, пізнавальними можливостями студентів призводить або до спрощення процесу навчання, або до завищення рівня проблемності. У першому випадку зменшуються можливості пізнавальної самостійності курсантів, слухачів, в другому -- у них не виникає пізнавальної мотивації.

Основні труднощі при плануванні та використанні методів проблемного навчання полягають у розробці дидактичного матеріалу (проблемних задач і завдань), використанні засобів наочності, технічних засобів навчання.

Умови для побудови проблемного навчання сформульовані і докладно охарактеризовані М.М.Левіною.

Першою умовою для побудови проблемного навчання є система структур, що розвиваються, навчальної інформації, що визначає розвиток навчальної діяльності. Іншими словами, навчальна інформація здобуває статус задачі, яку студент повинен буде розв'язати під керівництвом викладача.

Друга умова проблемного навчання передбачає можливість вибору способів її

Питання педагогіки

рішення. Причому необхідно пам'ятати про сполучення інтелектуальних дій і емоційної сторони пізнання.

Третя умова проблемного навчання -- суб'єктивна позиція курсанта (слухача), усвідомлення і прийняття ним мети пізнання і самооцінка наявних засобів для рішення й одержання результатів.

Проблемне навчання складається з проблемного викладання і проблемного учіння.

Проблемне викладання засноване на системі проблемних ситуацій, а також психолого-педагогічному керуванні їхнім вирішенням курсанта (слухача)ми. Проблемне учіння може бути розглянуте як повна структура навчальної діяльності по засвоєнню знань і способів дій, що складається з аналізу задач-ситуацій, формулювання проблеми, висунення гіпотези і її обґрунтування, вибір рішення і програми дій, аналізу отриманих результатів.

Характерним для проблемної ситуації є протиріччя між метою і засобами її досягнення.

Основними етапами пізнавальної діяльності при вирішенні проблемної ситуації є наступні: усвідомлення проблеми, її вирішення у ході висунення гіпотез і перевірка рішення.

На першому етапі курсанти зустрічаються з проблемою в ході проблемної ситуації. Усвідомлення проблеми залежить від побудови проблемної ситуації, від уміння побачити розрив між відомим і невідомим, виділити протиріччя в інформації.

Другий етап - центральний -- включає збір і аналіз даних, висунення націй основі гіпотез, тобто прогнозованих результатів. Гіпотеза дозволяє зробити уявний перехід від того, що очевидно, до того, що варто знайти.

Третій етап - перевірка рішення. Це завершальний етап у вирішенні проблеми.

Він включає оцінку гіпотези, правильності виконаних дій, представляє апробацію гіпотетичного рішення, аналіз і оцінку вірогідності отриманих результатів, їх адекватність основним теоретичним положенням науки і практики.

У цілому технологія проблемного навчання включає наступні дії:

1. Зіткнення з проблемою, створення проблемної ситуації.

2. Збір і аналіз даних. Курсанти проводять пошук достовірних даних про об'єкти і явища.

3. Висунення гіпотез, установлення причинно-наслідкових зв'язків.

4. Перевірка припущень.

5. Побудова курсантами (слухачами) пояснення. У процесі обговорення група виробляє пояснення, що відповідають вихідній ситуації.

6. Аналіз процесу дослідження.

Залежно від рівнів проблемності навчальних завдань і задач, типу пошукової пізнавальної активності під час їх прийняття і розв'язування та конкретного способу функціонування навчальної проблемної ситуації А.В.Фурман виділяє такі рівні розумового розвитку курсанта (слухача):

1. Самостійний низькопродуктивний - рівень актуального

2. Самостійний продуктивний - розвитку

3. Спільний високопродуктивний - зона найближчого

4. Спільний максимально продуктивний - розвитку

Отже, проблемне навчання - це тип розвивального навчання, зміст якого можна передати системою проблемних завдань різного рівня складності, у процесі вирішення яких студенти в їх спільній діяльності з викладачем і під його загальним керівництвом оволодівають новими знаннями і способами дій, в результаті чого у них формуються творчі здібності, продуктивне мислення, уява, пізнавальні мотивації.

Таким чином, розгляд психолого-педагогічних умов розвитку пошуково-пізнавальної активності при особистісно-розвивальному навчанні дає можливість зробити такі **висновки**:

1. Універсальним дидактичним засобом оптимізації пошукової пізнавальної активності курсантів, слухачів є навчальна проблемна ситуація, уміле керівництво функціонуванням якої спричинює розвиток внутрішніх проблемних ситуацій кожного курсанта (слухача), психологічно доповнюючи вияв його розумових та особистістних можливостей у процесі безперервної розвивальної взаємодії з викладачем. Оптимальність педагогічного керівництва визначається використанням взаємодоповнюючих опосередкованих,

Питання педагогіки

непрямих засобів впливу (навідне запитання, натяк, багатозначна пауза) і прямих, безпосередніх (вказівки, поради, рекомендації), оперативного і віддаленого реагування педагога на студенську активність, а також як чітка диференціація допомоги окремому курсанту (слухачу) в конкретній навчальній проблемній ситуації.

2. В індивідуальному плані спрямування зміст і рівень пошукової пізнавальної активності залежить від розумових здібностей та особистісних рис курсанта (слухача), домінуючого у нього типу мотивації і переважання імпульсивного чи рефлексивного реагування на новизну, від ступеня вольової поведінки і спроможності протистояти стресогенним ситуаціям та від конкретного перебігу розвивальної взаємодії, яка по різному розгортається в груповій і колективній роботі.

3. Педагогічне керівництво пошуковою пізнавальною активністю курсантів, слухачів безпосередньо пов'язане з повноцінним (чотириетапним) функціонуванням навчальної проблемної ситуації у групі, яка спричинює функціонування внутрішніх проблемних ситуацій курсантів, слухачів і тому забезпечує максимально повну реалізацію розумового потенціалу кожного за конкретних обставин навчання.

4. Усі чотири рівні пошукової пізнавальної активності вирішують важливі завдання освіти, тому за особистісно-розвивального навчання мають місце гармонійні взаємини між викладачем та курсантом (слухачем), що рівноцінно

мобілізує і системно збагачує наявний розумовий потенціал.

Рівень організації пошукової діяльності курсантів, слухачів є суттєвим критерієм стилю роботи педагога. Вирішуючи проблемні завдання, курсанти активно мислять, успішно долають пізнавальні труднощі. У процесі пізнавального пошуку в курсантів, слухачів розширюються знання, вдосконалюються вміння виробляється інтерес до навчання. Основний шлях включення курсантів, слухачів у творчу навчальну працю проходить через застосування проблемних ситуацій, причому зростаючої трудности, масштабності і діалогічності. Це є водночас і реальним способом оптимізації навчально-виховного процесу в комплексі його основних функцій: освітній, розвиваючий, виховуючий, які в цьому разі не роздільно поєднуються між собою.

Отже, на підвищення ефективності навчання суттєво впливає оптимальне використання стимулюючого впливу проблемних ситуацій на розвиток розумової активності курсантів, слухачів. Його успішна реалізація в практиці безпосередньо пов'язана із здійсненням педагогічно-доцільного керівництва курсантів, слухачівським пізнанням: збільшення позитивної і зменшення негативної дії проблемних ситуацій у навчальній діяльності курсантів, слухачів досягається завдяки різнобічному врахуванню залежностей, що існують між компонентами проблемної ситуації та провідними характеристиками в розвитку курсанта (слухача) як особистості.

Література

1. Гаврилук В.В. Формирование познавательной деятельности школьников и студентов.- Тюмень, 1982.- С.42-56.
2. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение: истоки, сущности, перспективы.- М.: "Знание", 1991.- 79 (1) с.
3. Максимова В.Н. Пізнавальна діяльність курсантів, слухачів. Проблемний під-хід до навчання в школі.- Л., 1973.- 73с.
4. Махмутов М.И. Принципы проблемности в обучении // Вопросы психологии.- 1984.- N5.- С.30-36.
5. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. Книга для учителя.- М., 1977.- 240с.
6. Оконь В. Введение в общую дидактику.- М., 1990.- С.218-237.
7. Фурман А.В. Проблемні ситуації в навчанні: Книга для вчителя.- К., 1991- 191с.
8. І.В. Біжан та ін. Організація навчально – виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі. Підручник – Харків, ХВУ, 2001 -401 с.
9. Кривошелік А.І., Лусс Е.Я. Варіант побудови рейтингової системи контролю та оцінки діяльності тих, хто навчається, у вищій військовій школі// Науково-методичний збірник №1(50)– Харків: ХВУ, 2000.-С.34-60.
10. Лусс Е.Я. Актуальні проблеми педагогіки вищої військової школи. - Харків: ХВУ, 2001. -86 с.
11. Талалаєв В.О. Модульно-рейтингова система вивчення навчальних дисциплін. Методичний посібник, - Полтава: Військовий інститут зв'язку, -1993. -32 с.